

Nora Levold

To skapelsesberetninger

STS-arbeidsnotat 14/96

ISSN 0802-3573-131

arbeidsnotat
working paper

KJØNN I VITENSKAP: TO SKAPELSESBERETNINGER¹

Å gripe betydningen av kjønn i og for forskning er både en vitenskapelig og en forskningspolitisk utfordring. Ettersom vitenskapen ikke lenger bare er en arena for menn, har flere og flere kvinner italesatt sine problemer (men også gleder) i forbindelse med livet innenfor de vitenskaplige institusjonene og med den vitenskaplige kunnskapsproduksjonen.

Etterhvert er studier av kjønn i vitenskap blitt et eget forskningsfelt. Forskningen om dette kan deles i to kategorier: Den som har vært mest opptatt av kvinner og menns ulike **muligheter** og **vilkår** innenfor de vitenskaplige institusjonene (f.eks. Frieze and Hanusa 1984, Cole 1987, Cole and Zukerman 1984 a and b, Fürst 1988, Skog 1994, 1995, Kyvik 1988). Her er det først og fremst institusjonelle faktorer i og rundt forskersamfunnet som fokuseres, slik som ansettelsesprosedyrer, tilgang til ulike nettverk og ressurser, tilgang på tid/ansvar for barn, publiseringsfrekvens osv, altså faktorer utenfor "selve" vitenskapen. Den feministiske vitenskapskritikken derimot, har i tillegg også tematisert både **innholdet** i selve kunnskapsproduksjonen og dens **funksjon** (se f.eks. Harding 1986, 1991, Keller 1985, Bleier 1984, Gregen 1988, Hubbard 1988, Haraway 1991). Kritikkenes utgangspunkt er en forståelse av tradisjonell vitenskap som kjønnnet, dvs som bærere av maskuline verdier og interesser. Eksplisitt eller implisitt i en slik forståelse ligger det et ønske om å konstruere noe annet, et slags motbilde, en form for "kvinnelig" eller "kvinnevennlig" vitenskap. Hvilke implikasjoner har et slikt motbilde? På hvilke måter bidrar motbilder alltid til nye konstruksjoner av kjønn, det være seg av nyskapende eller reproduserende art?

I dette paperet skal jeg se nærmere på flere forsøk på konstruksjoner av slike motbilder, deretter skal jeg forsøke å konstruere et "bilde av kjønn" selv. Utgangspunktet er mitt prosjekt *Verdier, vilkår og virkelighet - om kjønningsprosesser i IT forskning*, et prosjekt hvor jeg forsøker å gripe/forstå **hvordan** kjønn (bilder av kjønn) skapes i ulike prosesser og relasjoner i den sosiale aktiviteten det er "å forske" og de relasjoner man inngår i "som forsker".

I paperet skal jeg analysere en "forskerbiografi" fra dette prosjektets data-materiale. Analysen av biografien, eller "Andreas" som jeg har valgt å kalle informanten, skal ha to fokus: Jeg skal fortolke Andreas' handlinger og holdninger. Gjennom det skal jeg forsøke å si noe om hvordan han konstruerer kjønn mens han forsker. Selv gjør jeg imidlertid det samme når jeg fortolker han: konstruerer kjønn mens jeg forsker. Dette handler derfor om konstruksjon av kjønn på to nivå; informantens (Andreas') og min egen. Jeg kommer altså til å fortelle to historier: Fortellingen om Andreas (gjennom analyse av deler av hans forskningsprosess), som samtidig blir en fortelling om en bit av min egen forskningsprosess. Å skrive i en

¹ Jeg vil takke Anne-Jorunn Berg, Jan Grande, Tove Håpnes, Merete Lie og Knut H. Sørensen for meget nyttige kommentarer og innspill underveis.

slik form er et slags "sjangerbrudd" for meg. Som forsker rapporterer jeg vanligvis fra forskningen min først når jeg har bestemt meg for hva jeg har "funnet", og hva mine "funn" betyr (etter "lukking" jmf. Bijker and Pinch 1987). Denne gangen skal jeg "åpne" min egen forskningsprosess og invitere leseren med underveis. Jeg skal beskrive min vei mot å få tak i noe jeg var usikker på hva "egentlig" var og er (kjønn), og usikker på hvordan jeg skulle/skal gripe.

Jeg kommer til å konsenterer meg om **en bit** av informantens forskning, nemlig den biten som handler om håndtering av informasjonsteknologi. Det er altså de bilder av kjønn som Andreas forholder seg til og selv produserer når han tenker om, utvikler, bruker og forsker på informasjonsteknologi, jeg skal ta for meg.

Før jeg starter analysen, skal jeg imidlertid se litt nærmere på ulike måter å gripe og analysere betydningen av kjønn i forskning/vitenskap på. Jeg skal også undersøke hvordan tidligere forskning om kjønn og IT (kvinner og data) har fortalt om, og dermed også vært med på å konstruere, kjønnsbilder.

1. Forståelser av vitenskap, forståelser av kjønn

Den feministiske vitenskapskritikken ble utviklet som en del av den nye kvinneforskningen, og slik sett vokste den ut av kvinnebevegelsen. En annen viktig forutsetning var utviklingen av et relativistisk program innenfor vitenskapsoskologi (se Barnes 1974, 1977, Bloor 1976, Mulkay 1979, Barnes og Shapin 1979, Barnes og Edge 1982, Collins 1981, Brante 1980,1984). Dette gjorde det legitimt å fokusere på sosiale faktorer betydning for kunnskapens innhold,- også betydningen av kjønn. Kvinneforskningen og den feministiske vitenskapskritikken kom dermed til å stille spørsmålsteget ved hele den tradisjonelle vitenskapens måte å tenke om, søke etter, produsere og forholde seg til vitenskaplig kunnskap på (Merchant 1980, Bowling and Martin 1985). De betvilte om etablerte teorier og metoder overhodet var egnet til å gripe kvinners virkelighet; deres erfaringer, verdier, interesser,- eller den såkalte "kvinnekulturen".

Kvinnekritikkens basis var den samme som relativismens, nemlig en kritikk av den etablerte vitenskapens forestilling om 'et abstrakt intellekt' eller en 'totaliserende fornuft' som kunne stille seg utenfor sin egen kunnskapsproduksjonsprosess. I den positivistiske vitenskapsforståelsen er det nettopp **distansen** som er garantien for vitenskaplig rasjonalitet og objektivitet, og som i neste omgang gjør det mulig å skille mellom vitenskaplig kunnskap og annen kunnskap. Kvinnekritikken diagnostiserte imidlertid, i motsetning til relativistene, dette abstrakte intellektet som genuint **mannlig**. De så klare paralleller til menns måte å forholde seg til seg selv og til sin omverden på. En forestilling om et 'abstrakt intellekt' eller en 'total fornuft' hadde derimot, ifølge kvinnekritikken, ingen referanse til noe "kvinnelig", det være seg festet i kvinners praksis, deres erfaringer, kultur eller rasjonalitet.

De feministiske alternativene ble etterhvert ganske omfattende. På 70 og 80-tallet kom det mange fortellinger om kvinners annerledes erfaringer, verdier og kultur, slik den spilte seg ut på diverse arenaer (både innenfor og utenfor vitenskapen).

Kvinner tilkortkommenhet i-, og utestegning fra "menns verden" ble forklart med deres grunnleggende annerledes rasjonalitetsform (ansvars-/omsorgsrasjonalitet Wærnes 1975, 1978, B Å Sørensen 1982). Dette satte behovet for en annen type vitenskap, eller i det minste en annen måte å drive vitenskap på ("forskningsstil") for kvinner på dagsorden. På den måten kan vi si at bildet av den mannlige forskeren og den mannlige forskningstilen, fikk sitt feminine motstykke eller motbilde med utgangspunkt i en kvinnelig rasjonalitetsform. Dette motbilde ble en slags kvinnelig speilvendning av det mannlige bildet. Følgende dikotomier ble utviklet for å beskrive den grunnleggende forskjellen mellom den mannlige og den kvinnelige rasjonaliteten:

distanse	vs. nærhet
objektivitet	vs. subjektivitet
rasjonalitet/fornuft	vs. intuisjon
autonomi	vs. omsorg
struktur/orden	vs. mangfold
konkurranse	vs. samarbeid
hierarki	vs. nettverk
kontroll	vs. dialog

På mange måter er denne listen uttrykk for historiske kjennsgjerninger, for kvinner og menns sosiale situasjon i en bestemt epoke. Det var derfor "naturlig" at kvinneforskningen i startfasen fokuserte på mekanismer for vedlikeholdelse av "det typisk kvinnelige", mer enn på endring. Likevel ble det etterhvert problematisk fordi denne "rasjonalitetsulikheten" mellom kvinner og menn så og si ble oppfattet som universiell. På slutten av 80-tallet stilte imidlertid fler og fler feminister selv spørsmål ved hvor fruktbar en slik stram to-delning i forståelse av det sosiale kjønn egentlig var (se bl.a. Keller 1985, Haraway 1988). Innenfor hele kvinneforskningen dreide etterhvert perspektivet: Fra å betrakte alle kvinner som like hverandre og forskjellige fra menn, fokuserte fler og fler også på forskjeller **mellom** kvinner/-grupper av kvinner. Innenfor den feministiske vitenskapskritikken rettet man således oppmerksomheten mer og mer mot kjønns potensielle foranderlighet og advarte mot romantisering av biologiske naturtilstander.

Sandra Hardings bok fra 1986 *The science question in feminism* fikk stor betydning i så måte. Her argumenterer hun for at kjønn må betraktes som en ustabil kategori som kan ha varierende innhold og betydning:

"Inadequate conceptualizations of gender are also a problem both for and in the feminist science critiques. The inadequacies within the critiques reflect in two ways the partial, and even perverse, understanding of gender that are characteristic of mainstream thinking. The first result from an excessive focus on just one or two of the forms in which gender appears in social life, obscuring the sometimes mutually supportive and sometimes oppositional but always important relationships in any given culture between the preferred

expressions of gender symbolism, the way labour is divided by gender, and what counts as masculine and feminine identity and behavior. The second results from the faulty assumption that gender differences in individuals, in human activities, and in symbolic systems are morally and politically symmetrical." (Harding 1986:52-53)

Hardings poeng er altså at kjønn forhandles på tre nivå; praksisnivået (f.eks. som arbeidsdelingssystemer), symbol-nivået (som symbolske eller kulturelle forestillinger/"bilder"), og på det individuelle nivået (som individuelle identiteter). Disse nivåene må analyseres i sammenheng. De tidlige feministiske analysene kan kritiseres for å **determinere** det sosiale kjønn direkte fra praksisnivået (dvs. erfaringer med ulønnet/lønnet omsorgsarbeid). En "tre-nivå-forståelse" som Hardings åpner for langt mer komplekse kjønn-forståelser, og henleder også oppmerksomheten mer mot mannligheten og kvinnelighetens kulturelle forankring og dermed potensielle **foranderlighet**. Samtidig blir det også nødvendig å rette fokuset mot dynamikken **mellom** de tre nivåene.

På mange måter kan vi si at den konstruktivistiske tilnærmingen innenfor STS-feltet er et forsøk på å utvikle analyseredskaper som nettopp er egnet til å fange dynamikken mellom slike nivå. Det konstruktivistiske perspektivet har også hentet inspirasjon fra den relativistiske vitenskapssosiologien, og i utgangspunktet var STS's studieområde "bare" frembringelse (konstruksjon) av teknologi og vitenskap (Bijker, Law og Pinch 1987, Bijker og Law 1991). Etterhvert er imidlertid også konstruksjoner av kjønn blitt tema (se bl.a. Berg 1992b, Håpnes og Sørensen 1993, Berg og Lie 1994, Lie 1995). Hovedgrepet blir uansett det samme: Som forskere må vi inn tidlig i konstruksjonsprosesser og analysere "skapelser", det være seg av kjønn, vitenskap eller teknologi. Venter vi til resultatene foreligger, studerer vi så og si bare "lukkede fakta" eller "common scence":

"Closure occurs in science when a consensus emerges that the "truth" has been winnowed from the various interpretations; it occurs in technology when a consensus emerges that a problem arising during the developement of technology has been solved." (Bijker, Hughes and Pinch 1987:12)

Hvis vi ønsker å studere konstruksjon av fakta (i form av teknologi, vitenskap eller kjønn), må vi altså studere "tilvirkningsprosesser" før de avsluttes, enighet oppstår og lukkingen inntrår.² Bare da kan vi få øye på hvordan nye utforminger/betydninger konstrueres: Hva de er betinget av og selv betinger. Å forutsette at vi **vet** hva kjønn er/betyr en gang for alle, kan fort forhindrer oss i å oppdage når kjønn forandrer seg. Hvis kjønn derimot betraktes som **fleksibelt** eller **flytende**, dvs. noe som forhandles forskjellig i ulike sosiale kontekster (plassert i tid og rom), er det det lettere å komme på sporet av nye betydninger og utforminger. Antakelig er det nettopp ved å fokusere på konstruksjons**prosesser** at vi også kan avdekke noe om

² Dette paperet er ment som et slikt eksempel på prosess før lukking

hvordan alle Hardings nivå spiller sammen: Vi kan undersøke hvordan faktiske kvinner og menn skaper/forhandler sin egen (kjønns)identitet mens de gjør det de gjør ("på praksisnivået") og samtidig "konverserer" med symbolske kjønnsbilder (forestillinger om kjønn). Forskeres "konstruksjons-fortellinger" blir imidlertid aldri fullstendige representasjoner av de "virkelige" skapelsene, bare **fortolkninger** av dem. Forskere bidrar derfor alltid selv til konstruksjonene når de "forteller" om dem.

Da jeg skrev min prosjektsøknad var dette min inngang: Jeg ville "inn i prosessene", følge forskere av begge kjønn mens de forsket. Jeg ville forsøke å gripe kjønn ved på den ene siden analysere hva de gjorde (praksis), i tillegg spørre dem hva de mente om de gjorde ("forskningssyn"). Jeg forestilte meg at i spennet mellom forskningspraksis (det de gjorde) og det de sa (som uttrykk for symbolnivået), kunne jeg lokalisere kjønning, både som praksisform og som kjønnsidentitet. Etterhvert fikk jeg imidlertid et stort, praktisk problem. Hva skulle jeg betrakte som indikatorer på kjønn i "ny" tapning? Hvis jeg ikke visste hva kjønn var, hvor skulle jeg da stille "blikket" eller "linsen"? At jeg i "jakten på kjønn" også selv kom/-kommer til å bidra til konstruksjon av det, var/er et uungåelig faktum jeg bare kan forsøke å reflektere inn i historiene om dem.

På et tidspunkt ga jeg opp å spekulere over hvordan jeg kunne vite om/når/at det var kjønn jeg så forhandlet eller om det "egentlig" var noe annet.³ I stedet vendte jeg meg mot annen forskning om noenlunde det samme tema. Hvilke fortellinger (og dermed konstruksjoner av kjønn) hadde tidligere forskning på kjønn og IT gitt oss? Hvor hadde andre forskere stilt sin "linse" for å unngå å ta utgangspunkt i, og dermed stå i fare for å reproducere, gamle forestillinger om kjønn. Hva kunne jeg hente derfra?

2. Bilder av kjønn i tidligere forskning om kjønn og IT?

Jeg har tidligere vist at bildet av en kvinnelig vitenskapsforståelse/forskningspraksis ble konstruert som et motstykke til det mannlige bildet. Etterhvert oppdaget mange forskere at dette kunne innebære å stigmatisere (det sosiale) kjønn og dermed reproducere det. Hva med forholdet IT og mannlighet/kvinnelighet? Hvordan hadde tidligere forskning beskrevet dette, og hvilke bilder av kjønn var blitt konstruert gjennom disse fortolkningene?

Forskningen på kjønn og teknologi var på slutten av 70-tallet/ utover 80-tallet hovedsaklig preget av de samme kvinnekultur-perspektivene som resten av kvinneforskningen. Mht. IT undersøkte man bla. hvorfor så få kvinner valgte **bort** data som studie- og arbeidsfelt, dvs. overlot dette til gutter/ menn (Loyd and Newell 1983, Damholdt m.fl. 1985, Dirckcnik-Holmfeld 1985). Forklaringene kom stort sett til å handle om kvinners teknologiangst/datavegring. Denne ble betraktet som

³ Jeg strevde også mye med å finne ut hvordan jeg skulle spørre da jeg skulle utarbeide intervjuguiden. Jeg kunne jo ikke spørre om kjønn, jeg skulle finne kjønn.

"rasjonell" i forhold til kvinners sosialisering. Med utgangspunkt i kvinners erfaringer/kultur var det "naturlig" at de heller ville jobbe med mennesker, de søkte arenaer der deres rasjonalitetsform, omsorgs-/ansvarsrasjonaliteten, var omsettbare. Teknologi/IT ble slik sett definert som menns arena, som vitenskap var blitt det.

I en gjennomgang av denne tidlige feministiske teknologiforskningen påpeker Berg (1996) endel uheldig trekk. Den bar bl.a. preg av det Berg kaller en slags "feministisk sosial determinisme": Kjønn ble oppfattet som en gitt størrelse, det samme ble også teknologi. Dermed ble det enkelt å a priori definere teknologi som et patriarkalsk maktfenomen. Det konstruksjonsmessige og/eller fleksible ved **både** teknologi og kjønn var altså ennå ikke kommet inn i analysene (se også Berg og Lie 1994). Man tok utgangspunkt i et statisk bilde av kvinneligheten (som et motstykke til et like statisk bilde av mannligheten), noe som gjorde det vanskelig å "se" nye utforminger. Vi ser klart parallellen til vitenskapen som et maskulint prosjekt-forestillinger.

Hva forteller så 90-tallets (mer eller mindre konstruktivistiske) forskning på kjønn og IT? Under lesning av den ble jeg etterhvert mer og mer opptatt av å undersøke **begreps- og metaforbruk** som verktøy til å gripe (og å skape) kjønn. Symbolske forestillinger om kjønn ("kjønn på symbolnivået") kommer nettopp til uttrykk gjennom språk. Ønsket jeg å komme på sporet av nytt innhold kunne et fokus på begrepsbruk være en inngang. Både de begrep virkelighetens kvinner og menn bruker - og ikke minst: De forskerne bruker.

Etter gjennomlesning av nyere norsk forskning så jeg at kjønnsbildene var tegnet langt mer mangfoldige. I en artikkel om teknologi og maskulinitet viser Lie (1995) flere mannstrategier mht. håndtering av computere i en bestemt arbeidsorganisasjon. Det samme gjør Håpnes og Sørensen (1993) når de analyserer ett ekstremt mannsmiljø, nemlig et hackermiljø ved et teknisk universitet. Håpnes og Rasmussen (1990, 1991) har undersøkt mannlige og kvinnelige data-studenter, og finner ulike maskuline kulturer som lever side om side. Berg (1992) viser sammenvevingen at teknologiske og kjønnede elementer når hun studere bruksmønstre i forbindelse med Minitel.

Disse undersøkelsene ble interessante for meg på flere måter. Forskerne overskred den dualistiske kjønnsforståelsen ved å påpeke feminine dimensjoner i identiteter hos menn/grupper av menn. Dermed ble maskulinitet og femininitet til en viss grad løsrevet fra biologisk kjønn, slik hensikten hadde vært hele tiden. Samtidig ble kjønns-dikotomien åpnet opp. Jeg leste om "mer kvinnelige menn" og mer "mannlige kvinner", og ikke minst forutsetninger for dette. Jeg oppdaget altså at når forskere går inn i konstruksjonsprosesser, dvs. kontekster der kjønn konkret produseres og forhandles, kommer mer nyanserte, mer forskjelligartede og etterhvert "bredere" bilder av virkelighetens menn og kvinner til syne. Flere og ulike typer kvinnelige og mannlige strategier ble avdekket, og dermed utforming av flere kvinneligheter/mannligheter. På mange måter bidrar dette til en mer håpefull situasjon for faktiske kvinner og menn: Både mulighetsrommene og handlingsrommene ser ut til å kunne utvides betraktelig.

Likevel sto jeg igjen med ett slags paradoks. For jeg oppdaget at forskerne

fremdeles stort sett brukte **de samme begrepene/forestillingene** når de fortalte om utforming av det feminine og det maskuline i de "nye" kvinnelighetene/ mannlig-
hetene de beskrev. De blandet dem bare mer sammen, eller erstattet en stram todelt (dikotom) forståelse med et kontinuum. Dermed fikk vi fortellinger om menn som også kunne ha feminine dimensjoner i utformingen av sin (hacker)identitet, og kvinner som kunne "tillate" seg å ha maskuline trekk. **Det** som ble beskrevet som henholdsvis feminint eller maskulint var likevel det samme. Det feminine ble fremdeles knyttet til omsorg, dialog, intuisjon (se høyre kolonne på side 3), det maskuline til opptatthet av struktur, konkurranse og kontroll (se venstre kolonne på side 3). På en måte var "blikket" innstilt som før.⁴ Jeg fikk derfor en følelse av at dette mer representerte **omkonstruksjoner** enn **rekonstruksjoner** av gamle kjønns-bilder?

La meg, for å illustrere dette poenget, tegne et bilde av en "ny" IT-kvinne-
lighet, slik jeg bl.a. leser den ut av Håpnes og Rasmussens studie av datastudenter (Håpnes og Rasmussen 1991, Rasmussen og Håpnes 1991, Håpnes 1992) og Kvande og Rasmussen studie av sivilingeniører (Kvande og Rasmussen 1990). Dette er kvinner innenfor teknologiens verden, og jeg leser i disse tekstene ikke inn en kvinnelighet som representerte angst, vegring og motstand. Jeg ser for meg en langt mer offensiv dame. Hun har selv valgt data som studie/arbeidsområde, hun har utviklet sine egne strategier og sin egen identitet i forhold til dette. Men i hvilke termer blir fortellingene om henne fortalt? Hvilke **metaforer** blir brukt? Hvilke **kontrasteringer** gjør forskerne, og hvilke tradisjonelle kjønns-konnotasjoner bærer disse metaforene og kontrasteringene med seg?

Først og fremst finner jeg et kjønnet **hensiktsaspekt**, et kjønnet **meto-
de/angrepsmåteaspekt** og et kjønnet **facinasjonsaspekt** i disse fortellingene. Og hva slags kjønn er det snakk om?

Jentene/kvinnene er gjennomgående mer opptatt av IT-teknologiens praktiske, funksjonelle og samfunnsmessige **nytte**. I forhold til egen bruk/læring er de opptatt av hvilke problemer maskina kan løse for dem, mer enn hva som befinner seg inni "boksen". De betrakter datamaskina først og fremst som et nyttig arbeidsred-
skap/verktøy. I Håpnes og Rasmussens undersøkelse kontrasteres de kvinnelige stu-
dentene mot de såkalte "knotterne", gutter som synes å finne en personlig tilfredstil-
lelse i å sitte å "knotte" på en datamaskin. Kvinnenes nytteorientering analyseres
altså i kontrast til menns mer maskintekniske interesse.

Vekten på nytteaspektet kommer også frem i forskning om kvinnelige sivilingeniørers preferanser: Mens menn er opptatt av de teknologiske potensialene, de økonomiske gevinstene (som ofte kan stå i motstrid til hverandre), dessuten raffinement i de tekniske løsninger mv., er kvinner opptatt av å bidra til å løse samfunnsproblemer og til å lage brukervennlig teknologi (Kvande og Rasmussen

⁴ Lie (1995) er et unntak. Hun forsøker nettopp å gripe forandringer i **innholdet** i maskuliniteten i sin studie av ulike grupper menns håndtering av IT.

1989, Bratteteig og Verne 1985).⁵ Altså en slags omsorgsorientering, kontrastert mot en mer rasjonalistisk orientering. I flere av disse undersøkelsene er det et poeng å skille mellom grupper av menn/kvinner. Ikke alle menn er 'knottere', ikke alle hackere er like. Men det som altså ikke problematiseres er: Hva er (til enhver tid) feminint? Hvorfor er egentlig disse kvinnes opptatthet av **nytte** spesielt feminint? Handler det om at "nytte" i denne sammenhengen knyttes til omsorg ("samfunns-omsorg") og kontrasteres mot den maskuline metaforen maskinteknisk opptatthet/interesse?

Også når det gjelder metode/angrepsmåte for å løse dataproblemer, det være seg av datateknisk eller programmeringsmessig art, ble de nye fortellingene for meg fort fortellinger om strategier med feminine og maskuline (i tradisjonell forstand) dimensjoner. Implisitt ble det feminine knyttet til det Turkle (1984) kaller "myk mestring", dvs. en åpen og dialogpreget kommunikasjon med maskina. Dette ble så kontrastert mot den "harde mestringen"; en mer manipulerende og kontrollerende adferd vis a-vis maskina. Forskerne velger altså fremdeles begrep/metaforer som bærer "gamle kjønnskonnotasjoner" med seg når de skal karakterisere angrepsmåtenene. Spesielt ble dette altså tydelig i måten de **kontrasterer** begrep på.

Når det gjelder fascinasjonen over IT-teknologien, oppdaget jeg at dette ikke lenger bare er en "mannsting". Men kvinners fascinasjon ble beskrevet med metaforer som henleder oppmerksomheten mot tradisjonell feminitet: En undring over det "ugjennomtrengelige, det uforståelige, det nesten mystiske" ved denne teknologien (Lie 1995). Menns fascinasjon derimot, knyttes til maskinas "potens", og det dynamiske, personlige forhold menn kan opprette til maskina,- tidvis en kamp så og si "mann mot mann" (Turkle 1988, 1990, Håpnes og Rasmussen 1990).

I en viss forstand blir altså kjønn likevel fortolket, og dermed konstruert, "tradisjonelt" i flere av disse studiene. Er dette et uttrykk for "de studerte" (informanternes) konstruksjoner av sin identitet, eller for forskernes valg av begreper/dimensjoner når de forteller om dem? Kanskje har også "konstruktivistiske forskere" problemer med å stille inn blikket på nytt? Eller er det kanskje umulig å bruke kategorien/begrepet kjønn uten å gli inn på "kjente" dualistiske veier.⁶ For "nytte" er da bare spesielt feminint hvis det forstås som en form for samfunnsomsorg og kontrasteres mot "maskinknotting" (som en form for egotrip/egeninteresse)?

Dermed hadde jeg funnet meg et startpunkt og en inngang: Det forekom meg at det var vanskelig for fler enn meg å fokusere "nytt og annerledes". Alle ønsket å åpne kjønnsforståelsen, forstå konstruksjon og betydning på nye måter, tegne nye bilder. Men det så for meg ut som om "kjønnets innholdsbestemmelse" hadde en

⁵ Sørensen (1991, 1992) finner bare delvis det samme. I hans studier er dette et trekk ved de kvinnelige studentene, ikke i samme grad ved de ferdigutdannede kvinnene.

⁶ Eventuelt forstått som ytterpunkter i et kontinuum. I allefall ser det ut til at forståelsen av det sosiale kjønn "nesten automatisk" glir mot å avspeile forståelsen av det biologiske kjønn som todelt.

tendens til å "gli tilbake". Kunne en ny vei være å lage en fortelling hvor jeg konverserte med de begreper/metaforer som tidligere var brukt, men kontrasterte dem annerledes? Kunne jeg greie å komme på sporet av nye bilder ved å "rote" med de tradisjonelle dimensjonene i maskuliniten og femininiten? I min analyse av "Andreas" skal jeg nå forsøke å følge det sporet. Legg imidlertid merke til at fortellingen om Andreas likevel blir et illustrerende eksempel på hvor vanskelig, ja nesten umulig, dette er.

3. Fortellingen om Andreas - mellom fascinasjon, lyst og omsorg.

Andreas er en mannlig IT-forsker som jeg nå skal forsøke å analysere langs de samme dimensjonene som Håpnes og Rasmussen beskrev som kjønnet: nemlig hensiktsaspektet, angrepsmåten og fascinasjonsformen.

Andreas er ikke representativ for menn i mitt materiale, heller ikke for menn i sitt eget forskningsmiljø. Han representerer bare seg selv, og er antakelig mer spesiell enn ordinær. Likevel er han et godt case mht til å "vri og vrenge" på metaforer, for det er mye ved Andreas som er egnet til å "rote" i kjønnskonnnotasjonene med.

Andreas er ca. 50 år og vitenskaplig ansatt på et institutt for informatikk ved en høyere læreanstalt. Han driver derfor dels med forskning, dels med undervisning og dels med administrasjon, slik vanlig er i denne typen jobb. Han skiller seg aldersmessig fra tyngdepunktet i sitt miljø, som ligger mellom 30 og 45 år. Han har ikke selv hovedfag i informatikk, men i matematikk.

Andreas er en sterk personlighet, og han lot seg ikke enkelt styre i intervju-situasjonen. Han snakket stort sett om det han selv ville snakke om, og på "måter" som passet han. Andreas var svært engasjert i faget sitt generelt, og jobben sin spesielt. Men det var ganske vanskelig å få han til å snakke om den "bitvis", slik jeg hadde lagt opp til i prosjektdesignet. Bl.a. ville han ikke skille mellom forskning og undervisning. Undervisning var for han for det første forskningsformidling,- for det andre forskning i seg selv:

"Undervisning og forskning er delvis to sider av samme sak for meg. (...), fordi dette er en - dette er et nytt fag, og vi vet egentlig ikke hvordan man skal undervise i det på en fornuftig måte. Slik at du godt kan si at det er en slags pedagogisk forskning å finne ut former å gjøre det på. Det kan faktisk være forskning nettopp det å utvikle undervisningsformen, utvikle undervisningsmetodene, måten å gjøre det på. Mye av dette har helt klart - ikke vært gjennomtenkt. Men det kommer ikke av seg sjøl. Det er ikke opplagt hvordan man skal gjøre det - det er veldig... Men det undervises - det må man jo. Men hvis man ser nærmere på dette rundt om i verden (det har jeg gjort) så undervises det på veldig mange forskjellige måter. Svært forskjellige.... Men det er jo en lang historie.. Didaktikk. Det pedagogiske problem.."

I forskningssammenheng har han holt på med diverse ting, f.eks. digitale kart og databaseproblematikk. Da vi intervjuet han var han mest opptatt av semantikk. Han

jobbet med programmerings-språksematikk på mange måter samtidig: Han underviste i det, skrev lærebok om det, og forsket:

"Jeg holder på med noe som kalles programmeringsspråk-semantikk. Det er formelle metoder.... og dels noe som kalles omskrivingssystemer, som også er formelle metoder.... Metodene kan nok sies å være like, men kan ha utgangspunkt i ganske forskjellige problemstillinger, forskjellige måter å se på det på. Akkurat idag, før du kom satt jeg og skrev på en artikkel om semantikk, og samtidig forberedte jeg meg - En del av det skal jeg også forelese om på førstkommande tirsdag.

Dessuten jobber jeg med noen EU-prosjekter nå. Det ene er et som går på utvikling av distribuerte systemer, hvor det er - mye av det er anvendt, og en del teori. Vi har en god del EU-midler inne i det, og flere enn meg herfra er med. Så det er et relativt stort prosjekt. Mye anvendt og mye med mye administrasjon omkring. Det andre er også stort, der er først og fremst X sentral. Det er et ganske teoretisk prosjekt, og vi er fler som er involverte og samarbeider... (...) Det prosjektet er ikke anvendt i det hele tatt, så det er variasjon sånn - men vi har noen EU-midler inne der også, men det er mer sånn til reisemidler, for å få kontakt med andre som holder på med noe tilsvarende..."

Hensikts-/nytteaspektet

Andreas var ikke særlig opptatt av å snakke om hensiktsaspektet i den forstand det er brukt i kjønn-og-IT-forskningen. Det var derimot andre informanter i dette miljøet: Flere andre forskere, uansett stillingstilknytting og kjønn, kom inn på hvor viktig de synes det var at forskningen deres hadde relevans for verden utenfor, "den virkelige verden". De fleste, bl.a. alle kvinnene⁷, ønsket derfor å jobbe med såkalte anvendte problemstillinger. Med det mente de at (iallfall deler av) prosjektene skulle være i dialog med "noen" utenfor. Når det gjaldt Andreas stilte han seg rimelig uforstående når vi forsøkte få han til å snakke om 'hensikten' med informasjonsteknologien, faget og forskningen sin. Vi kan selvfølgelig velge å tolke han som vrang, eventuelt som om han ikke hadde det klart for seg. Eller vi kan gi han lov til å ville italesette dette på andre måter. To ting er imidlertid sikkert: Han var definitivt ikke bare opptatt av maskina eller programmene som nyttige verktøy (den feminine konnotasjoner), men heller ikke som en maskinteknisk interessant affære (den maskuline). Med hensikten forsto han heller:

"Og det handler ikke bare om å lage en struktur i faget, men det også. Det handler heller ikke bare om å lage en slags teori eller et verktøy, men det også. Det handler om alt - om praksis. Det er utvikling av metoder, utvikling av begreper, rekkefølgen det skal foregå i....Jeg har ikke behov for å

⁷ Vi intervjuer bare 8 - 12 informanter i hvert forskningsmiljø, så det er generelt umulig å generalisere fra dette materialet.

sette andre ... ord på det... (...)

Dessuten: Noe av det jeg opplever som det sentrale og det viktige ved informatikken, er det estetiske - En del av dette her er estetiske komponentene. Ikke så mye, men noe. Og det ... og det er jo teori bak der og... formelle metoder... det kan være ganske fint! I tillegg - selve det å lage et ... et program. Jeg bruker mye av min tid på å undervise... (..) og da skal man jo lære dem å lage programmer, og det - et program det skal være både funksjonelt og på alle måter anvendelig, men ... det skal også være en - det skal også være en estetikk over det, altså".

Andreas er altså opptatt av det estetiske ved et program, like så mye som det nyttige, det anvendelige og det mulighetsskapende. Det betydde ikke at han i andre sammenhenger **overså** de andre dimensjonene, men med *hensikt* forbandt han like mye estetikk som anvendbarhet. Da jeg forsøkte å snakke mer eksplisitt om **nytte**-aspektet, kom han igjen tilbake til undervisningen. Han syns det var nyttig å undervise, både i forhold til det han forskningsmessig drev på med, for studentenes skyld og, ikke minst, for sin egen (moros) skyld:

"... også er det morsomt! Undervisning er mye showbusiness det. På én måte. Jeg mener - det å stå foran mennesker er showbusiness. Man skal fange oppmerksomheten deres og helst holde den. Det er ... beslektet med det som man gjør på teater. Og det har jeg sansen for. Jeg syns det er moro å undervise - jeg liker å undervise. Jeg liker å undervise for mange også. .."

Som vi ser kan begrepet 'nytte' altså oppfattes, tolkes og trekkes i flere retninger. I fortellingene om de kvinnelige data-studentene og sivilingeniørene ble nytte gitt en ansvars/omsorgskonnotasjon og ble dermed tolket som "kvinnelig". Andreas legger både egennytte, nytte i forhold til studentenes læring og faget/forskningen inn i det, men likevel ikke på det vi vanligvis kaller den typisk mannlige måten?

Flere av Andreas' kolleger (andre av mine informanter i dette miljøet) kom derimot inn på nytte forstått som ansvar/omsorg. Spesielt nevnte flere (av begge kjønn) **brukeraspektet** i en slik nytte-sammenheng. "*Min forskning ligger i gråsonen mellom teknologiutvikling og samfunnsforskning*" sa en. Det anvendte, eller samfunnsnyttige, elementet lå for han i å kombinere dette.⁸ En annen (mann) var opptatt av IT-teknologies store samfunnsmessige potensiale som "nyttig". Andreas nevnte aldri en bruker, selv om han fikk flere "anledninger" av meg. Han var imidlertid ikke uvillig til å snakke om forskningens relevans som sådan, for samfunnet osv. Men han knyttet det bare ikke til det nytteaspektet som jeg introduserte. Etterhvert fikk jeg tilfeldigvis "avslørt" (fordi det ringte en telefon) at Andreas likevel i aller høyeste grad var opptatt av samfunnsnytte. Han ordla seg bare helt annerledes, eller tenkte på det i andre termer enn nytte, anvendelighet eller brukere.

⁸ Han studerte (sammen en kvinnelig kollega) IT i en bestemt sosial setting, og utviklet samtidig et system/program i forkant/etterkant (en slags aksjonsforskning).

For Andreas het det ikke samfunnsnytte, men samfunnsengasjement. Og et slikt engasjement viste Andreas i stort monn. Han var engasjert i politikk og arbeidet med forskningsetiske spørsmål, skrev artikler og kronikker om problemstillinger rundt dette. Dessuten var han meget bevisst mht hvilke eksempler han brukte i undervisningen sin:

"(...) poenget er jo at vitenskapsfolk må se sammenhengen med det de jobber med og verden rundt omkring. At man ikke må - altså man kan ikke konstruere noe eller lage noe, og så se ... bort ifra hvor det tar veien hen videre. Det er snakk om å oppøve et ansvar. Jeg ble opptatt av slike ting rent faglig... i forbindelse med dobbeltvedtaket i Nato - det med utstasjonering av raketter og sånne ting. En del av det var basert på - eller en del faglige greier som hadde med styresystemer og en del sånne ting... var basert på vårt fag. Så da skrev jeg, sammen med X og Y endel artikler og kronikker om det..."

For å følge opp kontrasteringene i den nevnte kjønn- og-IT-forskningen, forsøkte jeg å finne ut noe om Andreas forhold til nytte (som nyttig verktøy) vs. interesse for det genuint maskintekniske. Dette var også en fremmed oppstilling for han. Det maskintekniske skjønnte han seg overhodet ikke på, men han tenkte ikke på den manglende maskintekniske interessen sin i kontrast til et nytteaspekt:

"Maskina er for meg en svart boks.... Jeg husker f.eks. da jeg - for en del år siden, da jeg skulle sette opp en nokså tung maskin hjemme - Det var ikke jeg som gjorde det, det var en av sønnene mine som gjorde for meg, selvfølgelig. Jeg kan ikke gjøre sånt. Jeg mener - det liksom... å få til dette - ikke bare hardwaren, men også en del andre ting, å få det til å ... innmaten, altså i maskinen, nei. (...) Det har aldri interessert meg, ikke i det hele tatt. Nei, nei - Jeg er ikke noe spesielt interessert i hvordan de virker sånn - nei. Teoretisk interessert - ja. Ja, det er jeg fascinert av, men det er en helt annen sak. Jeg skjønner teorien, men jeg begriper ikke noe av hvordan - jeg er like forundret hver gang over at det virker. Helt overrasket.

Vi har forresten en fenomenal driftsavdeling her, så det fungerer. Når et eller annet skjer her, så må jeg gå og få hjelp. Og om det skjer noe med maskinen som jeg har hjemme, så ... så må jeg ha hjelp. Det er ikke stort jeg kan gjøre alene. Det er bare - å slå den av og på (ler)."

Når det gjelder interesse for det maskintekniske befinner altså Andreas seg nærmest i en karikert utgave av en kvinnelig posisjon. Han syns hverken det er morsomt å undersøke, demontere eller på andre måter "mekke" med maskina som sådan.⁹

⁹ Som vi ser er ikke Andreas redd for å fremstå mer "kvinnelig hjelpeløs" enn noen kvinne når det gjelder selve maskina. Det er helt klart at mht til hardwaren har Andreas både vegring, motstand og angst. Det får imidlertid få konsekvenser for han, fordi han (i motsetning til de fleste kvinner) er "strukturelt ordnet" slik at han både har tilgang på hjelp (utmerket driftsavdeling og sønner) og mulighet til å "konstruere" sin identitet slik at det ikke er noe nederlag å trenge den hjelpen.

Men hva med å kontrastere 'praktisk nytte' mot 'teoretisk interesse', slik endel sivilingeniørstudier har gjort (Blekesaune m.fl. 1986, Blekesaune 1987, Gjøn 1988). Heller ikke den kontrasten gir særlig mening i forhold til Andreas. Visst er han opptatt av det teoretisk interessante. Han er **meget** opptatt av det. Men han ordla seg ikke i termer av 'uante tekniske muligheter', 'stort teknologisk potensiale' eller lignende. Han var faktisk mest opptatt av det teoretiske som en slags estetikk:

*"Informatikken er også et estetisk fag: Modellene; gangen i det - tanken- det kan være vakkert.... Når det fungerer, da blir det fullendt, på en måte! Og ikke bare at det fungerer - det er bare én ting. Men det er også selve den konstellasjon - hvordan det egentlig er - Som egentlig ingen trenger å se. Der ligger det - på en måte en nerve... en slags logikk -. Jeg mener, også er det er en orden, kan du si. Omtrent som når du går inn og kan se at det ser ryddig ut. Hvis du ser på et manuskript i historie - du kan også se det samme der..... - den kombinasjonen av en nerve og en strukturert orden. (...)
Ofte er det også snakk om et hav av tålmodighet. Tålmodighet og estetikk er det snakk om, egentlig. At man ikke er fornøyd med ting som er litt ... - som kanskje virker, men som ikke er så jævla elegant. Det skal være elegant **også** - helst da. Man behøver liksom ikke være fornøyd med det som ikke er elegant og godt og fint." .*

Å kontrastere praktisk nytte mot teoretisk raffinement blir altså også litt "skjevt" i forbindelse med Andreas. Han er opptatt av at et program han lager skal være estetisk, samtidig som det skal fungere, være 'fullendt'. Estetikk er altså ikke bare "skjønnhet" for Andreas. I forbindelse med informatikken har estetikken flere aspekt: **både** struktur & orden, funksjonalitet og en nerve, en følelse, "skjønnhet".

Nå skulle man kanskje tro at Andreas stort sett satt og filosoferte over de estetiske aspektene ved modellene sine, og nøt et fullendt program i ny og ned. Men slik er det ikke, iallfall ikke bare. Han er på sitt vis også en praktisk mann, og han lager allverdens system og program for å løse diverse problemer, både i hverdagslivet og på jobben. Alle mulige slags praktiske ting vil han systematisere elektronisk både for seg og sin kone... Likevel fremhever han at **gleden** over å gjøre det, går langt utover det rent "hensiktsmessige". Fascinasjonen er også knyttet til at det er morsomt for han selv, og igjen; til det estetiske.

Angrepsmåte og fascinasjon

På **en** måte minner Andreas om hackerne (Levy 1984, Håpnes og Sørensen 1993). Han er, som dem, drevet av et stort engasjement. Han viser, som dem, stor evne til å fordype seg, la seg oppsluke,- være fascinert. Men **det** som oppsluker og fascinerer er delvis ulikt. Før vi imidlertid forfølger fascinasjonsaspektet, skal vi se litt på det såkalte angrepsmåte-aspektet. Også der kan vi kanskje se noen likhetstrekk mellom hackerne og Andreas?

Håpnes og Sørensen fant blandings-strategier mht. til myk og hard mestring

hos de norske hackerne. De kunne legge vekt på struktur, hierarki, kontroll og konkurranse, men også på kreativitet, dialog og samarbeid. Slik sett har også Andreas både myke (feminine) og harde (maskuline) dimensjoner i sin angrepsmåte. Det er to forhold Andreas er opptatt av når det gjelder metodikk. Det ene er orden og struktur (det harde), og det andre er intuisjon og en "lyttende" holdning i forhold til ideer og mulige løsninger (mer mykt): Andreas påpeker at man må stille seg "vidåpen" for ideer og løsninger, for de kan komme når som helst og hvor som helst:

"Det er sånn at når jeg jobber som mest intenst med ting, så kan jeg gå og ha med meg en liten notisblokk nesten hvor som helst, for å kunne notere det ned, hvis jeg plutselig går tur i skogen - Jeg mener det - gode idéer kan komme på tur i skogen, og da er det lurt å ha med seg papir og notere det ned. (...) En ide eller en løsning er ikke en sånn stor eureka-opplevelsene, akkurat. Liksom plutselig ser man det bare og begynner å grine og sånn... - Du kan heller si det nok oftere er mange sånne ganske små - mange sånn småopplevelser på veien liksom. Ja, det er det. Men ikke de store som man liksom skriver om. (...)

Du kan forresten spørre min kone. Hun har klare formeninger om hva som skjer når jeg plutselig blir litt fjern i blikket,- da - Og det skjer ofte det. Det kan være hvor som helst. Ja, ja, det er ikke noen grenser på den måten, det er klart. At det plutselig liksom blir - tenker jeg på et eller annet jeg holder på med, er konsentrert nok om det, så plutselig kan det komme en løsning, en ide til et eller annet - En eller annen detalj, ofte. (...)

Jeg har egentlig ikke noen formening om akkurat hvordan det foregår, det er ikke så interessant, men at det er der - at det plutselig kan dukke opp - ja.

Om det er i underbevisstheten i mellomtiden, og at det løses noe der? Tja, det vet jeg egentlig ikke. Jeg ser ikke noen grunn til å psykologisere over det heller. Det er som det er."

Noen ganger er altså lydhørhet og intuisjon det viktigste. Andre ganger handler det om systematisk arbeid ved maskina, for å "kontrollere for" alle muligheter:

"Jeg kan holde på med detaljer ganske lenge for å få det til å bli riktig. Og jeg kan gjøre ting på nytt og på nytt og på nytt, og holde på lenge med det, prøve systematisk gjennom alle muligheter. Semantikk, f.eks. det er mange detaljer.. Helt klart. Og det særlig å prøve ut og se liksom - det er - når det skal lages en formell definisjon av semantikken til programmeringsspråk - masse detaljer. Og de må henge sammen, være en sånn sammenhengende struktur. Og da er det å prøve forskjellige måter å gjøre det på, og det er - fordi det er såpass mange detaljer, så klarer du ikke å overskue alt på forhånd. Du må prøve ut og prøve ut og prøve ut, og så går det ikke. Og så prøver du på en annen måte - prøver på en annen måte. Og da - når man har sittet og skrevet og skrevet og skrevet og brukt opp da diverse blokker av papir, så har man kanskje fått noe som henger sammen (...) For når du programmerer, kan du si, er det viktig at strukturen kommer fram, og at - at du

får den fram på en skikkelig måte. (...) Men det er ikke lett - for det må ikke være for strukturert heller - hvis du har gjort alt ferdig på forhånd, i alle detaljer, da blir det fort bare kjedelig, og du mister alle impulser underveis. Så det må jo være improvisert også. Så det er ikke enkelt nei. (...)"

Som hackerkulturen representerer også Andreas flertydighet mht. til mestring eller metodikk. Han har et stort repertoar, og ser ut til å "blande" på forskjellige måter. Han velger hverken ensidig hardt eller mykt (eller "typisk" mannlig/kvinnelig)

Mens hackeren lager sin egen, lille, oppslukende verden sammen med likesinnede i PC-labber, lager Andreas sin egen, lille engasjerte verden alene hjemme foran PC-en. Et påtagelig fellestrekk med hackeren er hans hang til å jobbe om natta, stenge resten av verden ute,- og mye av motoren bak det de gjør er **fascinasjonen**. Det å "gå inn i noe", så man nesten mister kontakt med tid og sted, er felles.

"Når jeg holder på i de mest intense fasene så - når jeg har holdt på noen timer så er liksom gulvet fylt av krøllede, sammenkrøllede papirer, der jeg har skrevet ... Det jeg ikke vil ha bare krøller jeg og kaster ... Jeg jobber mye hjemme, kan ikke jobbe seriøst her, stort sett. Det meste av det jeg har gjort nå som har krevd noe videre dybde, det har jeg gjort hjemme. Og i perioder har jeg likt å jobbe om natta - kvelden og natta og sånn. Og det å sitte her alene utover kvelden, det er ikke noe hyggelig. Da er det bedre å sitte hjemme, og der er det liksom - der drikker jeg kaffe når jeg vil og spiser når jeg vil og hører på musikk når jeg vil og.... "

Men mens hackerne i tillegg til fascinasjonen i øyeblikket (over det du holder på med akkurat der og da), også deler (en mer mannlig?) fascinasjon i forhold til selve teknologien; dens muligheter, dens potensiale, cyberkulturen, nettet, representerer i Andreas i den forstand like mye en kvinnelig bekymring. Han ser bortimot kulturell undergang og menneskelig forflatning som slutten på den nåværende utviklingen. Hvis kommersielle interesser får bestemme hva som skal være "mulig på nettet", står så og si sivilisasjonen ved et vendepunkt, iflg. Andreas:

*"Å fy faen - ja, er'u gær'n! Jeg mener - det er - det er helt forferdelig. Jeg mener - hvis vi som jobber med å utvikle informasjonsteknologi - hvis vi får til det som markedsførerne av virtuell virkelighet har lyst på - ja, så er det kroken på døra for sivilisasjonen, det er jeg helt sikker på. Tenk deg i dag - et amerikansk barn som er 15 år har sett 11.000 detaljerte mord på TV. Hvis det blir - som markedsførende mennesker ønsker det, så vil de om 10 år - 15 år - så vil amerikanske barn ha **utført** 11.000 detaljerte mord. Istedenfor bare å ha sett på. De har utført det med alle sanser til stede. Alt har vært her, uten noen slags grenser. De kan slå av maskinen, og så er det ingen konsekvenser. Så de kan utføre de forferdeligste handlinger uten at det har noen som helst konsekvens, ingen ting! Altså de som mennesker sosialiseres, opplæres ved hjelp av - eller på grunn av handlinger og reaksjonen som de handlingene har i den virkelige verden. Hvis jeg slår noen så ser jeg*

*at vedkommende reagerer. Jeg ser at vedkommende har det vondt. Empati. Empati. Og mennesker **skal** utvikle det, og det utvikler du ved samhandling - ekte samhandling. Og det er klart at det går an å lage virtuell virkelighet som også kunne fungere sånn, men jeg mener - det vil jo ikke komme til å selge. Ingen vil kjøpe det. Men alle vil kjøpe dette griseriet - det er gøy å drepe. Det er gøy å gjøre alle disse føle tingene, og så bare slå av, og så er du tilbake... (...)*

Jeg må si altså at virtuell virkelighet - hvis de får til det som det er grunn til å frykte kan komme, hvis man får til - og det er ikke tekniske maskinproblemer, det er først og fremst programmerings-messige problemer med det ... Men hvis man får det til, så Jeg må si at hvis det går sånn, så skulle jeg ønske at datamaskiner ikke var oppfunnet."

Dette er sterke meldinger fra en som har jobbet over 25 år med denne teknologien. Men Andreas har investert i mer enn jobben. Han tilhører bl.a en generasjon som har følt et politisk ansvar siden slutten av 60-tallet. Mange aspekter ved Andreas fortelling sier noe om hans forsøk på å håndtere et politisk engasjement sammen med den jobben/hovedinteressen han har. Andreas forsøker hele tiden å sy sammen "doble følelser" i forbindelse med IT-teknologiens implikasjoner: Han fremviser **både** en voldsom fascinasjon **og** en stor bekymring! I min sammenheng kan dette også leses som nok et eksempel på at Andreas skjærer "på tvers" av vår vanlige forestillinger om mannlighet og kvinnelighet. Han passer ikke inn i noen kategori.

4. Min fortelling om Andreas - min konstruksjon av kjønn

Hvem er så Andreas? Jeg har fortolket han som en mann som forsøker å konstruere seg selv som et reflektert og samfunnsbevisst menneske, men **samtidig** vil ha rett til å fremstå som en ivrig og engasjert IT-teknolog og forsker. På den ene siden **nyter** han det han holder på med: Han gripes, forføres og fascineres. På den andre siden fremstår han så "politisk ivrig" at jeg tror han har et aldri så lite snev av dårlig samvittighet. For jobben hans er ikke bare en jobb han **må** gjøre. Den er like mye et utgangspunkt for aktiviteter som gir han spenning og store utfordringer - ja stor personlig tilfredsstillelse. Og hvor "politisk korrekt" er nå dette med informasjonsteknologi og dens konsekvenser? For ikke å snakke om: Hvor langt bør man i denne sammenhengene forfølge sine lyster?:

*" .. for å komme drive det til noe må du i en periode være fagidiot. Du må ikke være det hele tiden, for da blir det galt, men en periode... Du må konsentrere deg fullstendig og gå helt opp i det i en periode. (...) det er det dominerende, og du har det i deg fra du våkner til du sovner, hvis ikke så får du ikke helt grepet - du går ikke langt nok. (...).Men det kan godt tenkes at man ikke **skulle** (min utheving) gjøre det, men jeg mener, det er ... sånn man - livet er, altså - man er nødt til å gå liksom veldig dypt i det. I en periode. Men, er du gal - hvis man skulle gjøre det all tid, så ville det være*

forferdelig..."

Andreas elsker å kaste seg over faglige problem, og å "gå dypt i det"; melde seg ut av denne verden, å lure, spekulere, utforske. Slik sett ligner han på beskrivelser av menn i andre IT-undersøkelser. Men i motsetning til (det vi tror om) andre menn, trenger Andreas en slags legitimering. Han vil så gjerne tillate seg å ha det moro på egne vegne. Samtidig ønsker han slett ikke å tenke på seg selv som "fagidiot" eller en "ren livsnyter". Han kompenserer dermed "hangen" til å la seg oppsluke med å vise stor bekymring (noe vi vanligvis betrakter som uhyre kvinnelig). Det er i høyeste grad viktig for Andreas å være en mann som er seg sitt ansvar for samfunnet bevisst. Han kjenner derfor en slags plikt til å følge med, stille seg kritisk til sider ved den informasjonsteknologiske utviklingen, og problematisere etiske aspekt ved såvel vitenskaplig som teknologisk virksomhet.

Andreas' prosjekt blir dermed å balansere to viktige dimensjoner når han "konstruerer" seg selv som mann, IT-menneske og politisk menneske. Han forhandler mellom retten til fascinasjon (og nytelse) og plikten til å ta ansvar, og han ser ut til å lykkes rimelig bra. Andreas er både en "samfunns-omsorgs-orientert", engasjert mann, som samtidig har tatt seg den menneskerett det er å ha det moro (og å nyte det),- også på jobben!

Dette er **mitt** bilde av mannen Andreas, min "konstruksjon". I utgangspunktet **finns** han også som et faktisk menneske, en biologisk mann. Jeg har han festet til lydbånd (ca. 1 1/2 time) og i transkribert form på papir (ca. 45 sider). Men denne fortellingen er laget på bakgrunn av et utdrag.¹⁰ Og i utgangspunktet, før jeg startet å skrive dette, før jeg satt meg ned for å nærstudere akkurat Andreas, var han allerede blitt "offer" for to grep jeg som forsker (interessert i kjønn) hadde gjort: 1. Jeg hadde bestemt at jeg skulle analysere han etter kategorier brukt i tidligere forskning. Dette fordi jeg altså "kjente på meg" at der lå det noe jeg ville i inngrep med.¹¹ Det la selvfølgelig store føringer på **hva** ved Andreas jeg kom til å løfte frem, og hvordan.

2. Andreas var videre et godt eksempel (case) for meg. Jeg hadde endelig bestemt meg for at min vei for å komme på sporet av kjønn i IT-forskning skulle ligge i å åpne kjønnskategoriene på en måte jeg mente tidligere forskning **ikke** hadde gjort. Jeg ville, i motsetning til de fleste andre studier, forsøke å "rote med kjønns-konnotasjonene", dvs prøve å fange **nye** dimensjoner ved det mannlige, **uten** å ty til gamle, tradisjonelle forestillinger om hva som **egentlig** er maskulint og feminint. Det mente jeg at Andreas kunne være egnet til, jeg ville iallfall se "hvor langt jeg kom". Men uansett har selvfølgelig en slik ambisjon ført til at jeg har sett noen sider ved han tydeligere enn andre.

Hvor langt kom jeg så? Jeg har fortalt om han, analysert han etter beste

¹⁰ og han er ikke spurt om han er enig i mine fortolkninger.

¹¹ Forskertexter må forøvrig organiseres. Kravet om (i det minste et minimum av) "orden" skiller slik sett fagfortellingen **om** Andreas fra Andreas' opprinnelige fortelling.

evne. Selv syns jeg at jeg har vist han frem på høvisk vis, som en litt "annerledes" mann. Men i forhold til å gripe betydningen av kjønn for hans konstruksjonsprosess av seg selv, er jeg fremdeles usikker på om det var en god vei?

Jeg har vist at (noen) tidligere undersøkelsers begrepsvalg for det kvinnelige og det mannlige **ikke** passet på Andreas. Jeg har også forsøkt å vise at disse begrepene mistet sin "kjønnede betydning" når de ble dekomponert og fortolket annerledes. F.eks. mistet begrepet samfunnsnytte sin (feminine) omsorgskonnotasjon når det ble kontrastert mot samfunnsengasjement. Da fikk det derimot en mer kalkulerende, nesten rasjonalistisk betydning. Estetikkbegrepet kan romme akkurat de samme problemene. Det kan gi feminine og maskulin assosiasjoner, avhengig av dekomponering. Andreas selv er det beste eksempel: Han bruker begrepet om struktur, orden og funksjonalitet (som gir maskuline assosiasjoner) og om skjønnhet, en nerve, en følelse (feminine assosiasjoner).

Ved å vri på konnotasjonene har jeg altså åpnet begrepene, og slik sett vist at de kan romme flere betydninger og dermed gi ulike kjønnsassosiasjoner. F.eks, kan 'nytte' like gjerne tolkes maskulint, bare man kontrasterer det annerledes. Ved å rote med konnotasjoner oppnådde jeg derfor å vise et innholdsmessig mangfold i det vi forstår som 'nytte', men jeg bidro **ikke** til noen "rekonstruksjon" av det vi forstår som maskulint og feminint. På samme måte med estetikkbegrepet. Ved å vise at det kan innholdsbestemmes i ulike retninger har jeg vist det problematiske ved å knytte det **enten** til maskulinitet **eller** til femininitet, men jeg har ikke bidratt til noen nye forståelse av det maskuline eller det feminine.

Jeg kom altså tilbake dit jeg selv identifiserte et paradoks: Jeg har "åpnet opp" kjønnskategoriene, dermed fikk jeg konstruert en "bredere" mann med en mer sammensatt kjønnsidentitet. Men samtidig har jeg implisitt støttet meg til (og dermed reproduert) tradisjonelle forestillinger om hva som er "genuint" maskulint/feminint.

Min **foreløpige** konklusjon på historien om de to skapelsesberetningene blir derfor: **Han** konstruerer seg selv gjennom strev og gleder, i et slags forhandlingsrom/spenningsfelt mellom fascinasjon, lyst, nytelse på den ene siden og ansvar, omsorg og plikt på den andre. Kanskje konstruerer nettopp **Andreas** kjønn på en ny måte? Er dette en ny maskulinitet? Eller er det noe annet? **Jeg** derimot, som forsker, valgte hele tiden å italesette (begrepsfeste) Andreas' prosjekt i termer av lite typisk mannlig/kvinnelig. På den måten er det kanskje først og fremst **jeg** som reproducerer gamle forståelser av hva som **egentlig** er mannlig og kvinnelig, fordi jeg hele tiden referere han til/speiler han mot tradisjonelle forestillinger i min fortelling.

Etterord:

Etter at denne "søke og lete"-prosessen etter kjønn var over, hadde jeg på mange måter gått runden rundt. Jeg kom ikke utenom å fortelle om Andreas i termer av tradisjonelle forestillinger om maskulinitet og femininitet (selv om de altså ikke helt

passet på han). På samme måte som vi forstår biologisk kjønn todelt, gjør språket (de begrepene vi har til rådighet) at vi implisitt forstår sosialt kjønn likedan. Når Andreas italestter sitt arbeid og seg selv (dvs. gir "fenomenene" sitt eget innhold), er det mulig han **egentlig** overstiger den tradisjonelle kjønnsforståelsen? Jeg manglet i så fall begreper for å få gripe det med.

I ettertid ser jeg altså at dette (også) ble en historie om et forsøk på å fange potensielt nye fenomener med gamle begreper. Å konstruere en **sammensatt** kjønnsidentitet vil si å bruke biter/deler av det som tradisjonelt forstås som henholdsvis maskulint/feminint. Da er det faktisk ikke så enkelt å slippe unna det "kjente" innholdet i dem.

*

Men hva om jeg hadde greid å konstruere Andreas i termer av en "ny" maskulinitet? Ville det vært mer fruktbart?

Noe av de det problematiske ved å bruke begrepene maskulinitet og feminitet ville jeg ikke kommet unna. Og det er, som jeg nettopp antydde, at de er todelte. Dermed **forutsetter** de at det identitetsmessig **finns** to typer av identiteter/individer (som biologisk kjønn). Selv om vi ble i stand til å registrere identitetsdannelsen som så mangfoldig at det kvalifiserte til oppdeling i flere "undergrupper", (flere "maskuliniteter" og "femininiteter") vil likevel måten å forstå menneskelig identitetsdannelse på fortsette å være todelt, så lenge vi italesetter den dikotomt (maskulin/feminin). Og kanskje er det slik? Kanskje finns det en essensialistisk kjerne i kjønn?

På den andre siden: Ved å bruke dikotome begreper kan det godt hende at vi samtidig mister/skygger for oppdagelser av såvel likhet (mellom de to typene) som stor heterogenitet (på tvers av begge hovedtypene).

Hvor fruktbar er dermed kjønn som analysekategori? Trenger vi andre, nye begrep i tillegg eller i stedet for?

En ting er iallfall sikkert: Hvis vi går utenom kjønn som analytisk verktøy taper vi noe dramatisk i forhold til faktiske kvinner og menn. Hvordan vi enn vrir og vender på det lever faktiske kvinner og menn i en faktisk verden av kjønnshierarkier, kjønnsordnende prosesser og makt. Vi trenger derfor begreper om kjønn for å gripe, forstå (og motarbeide) dette. På den andre siden legitimeres jo også kjønnsordning av at vi opprettholder kulturelle/symbolske forestillinger om en **egentlig** forskjellighet (iallfall så lenge vi verdsetter den ene gruppens "egenart" mindre enn den andre?)

*

Andreas sitt prosjekt beskrev jeg som jakten på en både/og posisjon. Som Ole Brumm ville Andreas gjerne si: Ja takk, begge deler! Kanskje er det dit jeg også vil?

Referanser

Barnes B (1974): *Scientific knowledge and sociological theory*, London: Routledge & Kegan Paul

Barnes B (1977): *Interest and growth of knowledge*, London: Routledge & Kegan Paul

Barnes B and S Shapin (1979): *Natural order: Historical studies in scientific culture*, London; Sage

Barnes B and D Edges (1982): *Science in context*, Milton Keynes; Open University Press

Berg A J (1992): "Technological flexibility - bringing gender into technology (or was it the other way round?)" *Arbeidsnotat 15/92*, Senter for teknologi og samfunn, Universitetet i Trondheim

Berg A J and M Lie (1994): "Feminism and constructivism: Do artifacts have gender?" i *Arbeidsnotat 4/94*, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim

Berg (1996): Digital feminisme: Smarte hjem - smart for hvem? Upublisert manuskript, Senter for teknologi og samfunn, NTNU - Trondheim

Bijker W, J Law and T Pinch (1987): *The social construction of technological systems: New directions in the sociology and history of technology*, Cambridge: MIT-press

Bijker W and T Pinch (1987): "The social construction of facts and artifacts: Or how the sociology of science and the sociology of technology benefits each other" i *The social construction of technological systems: New directions in the sociology and history of technology*, Cambridge: MIT-press

Bijker W and J Law (1991): *Shaping technology/building society*, Cambridge: MIT-press

Bleier R 1984: *Science and gender: A critique of biology and its themes on women*, New York; Pergamon

Blekesaune A m.fl. (1986): *Siviling - jobb og EDB. En studie av 1981/82- kullet av sivilingeniører fra NTH*, Trondheim; Tapir

Blekesaune A (1987): *Sivilingeniørers utdanning og arbeid*, hovedoppgave i sosiologi, Inst. for sosiologi og samfunnskunskap, Univ. i Trondheim

- Bloor D 1976: *Knowledge and social imagery*, London: Routledge & Kegan Paul
- Bowling J and B Martin (1985): "Science: a Masculine Disorder?" i *Science and Public Policy*, vol 12.
- Brante T (1980): *Vetenskapens struktur och förändring*, Lund;
- Brante T (1984): *Vetenskapens sociala grunder*, Stockholm;
- Bratteteig T og G Verne (1985): "Kvinneperspektiv på informatikk - teori vs. praksis?" i *Nytt om kvinneforskning* 5/1985.
- Cole J R and H Zuckerman (1984a): "The productivity puzzle: Persistence and change in patterns of publication of men and women scientists" i Maer P og M W Steinkamp (eds): *Advances in Motivation and achievements*, Jai-press
- Cole J R and H Zuckerman (1984b): "Marriage, motherhood and research performance in science", *Scientific American*, vol. 256
- Cole J R (1987): *Fair Science. Women in the scientific community*, New York, Columbia University Press
- Collins H M (1981a): "Knowledge and controversy: Studies in modern natural science" i *Social studies of science* vol. 11
- Collins H M (1981b): "Stages in the empirical programme of relativism" i *Social studies of science* vol. 11
- Dambrot F H m.fl (1985): "Correlates of Sex Differences i Attitudes toward and Involvement with Computers" i *Journal of Vocational Behavior*, vol 27.
- Dirckinik-Holmfeld L (1985) : "Pigerne, EDB og Gymnasiet", i Balslev J (red): *Når kvinder vurderer teknologi*, Roskilde; Tek-sam forlag.
- Gergen M M (ed.) (1988): *Feminist Thought and the Structure of Knowledge*, New York; New York University Press, 1988.
- Gjøen H (1988): Endelig på rett plass? Om endringer i norske sivilingeniørers yrkesgrunnlag. *STS-rapport nr. 5, Senter for teknologi og samfunn*, Univeristetet i Trondheim
- Frieze I H and B H Hanusa (1984): "Women Scientists: Overcoming barriers" i *Advances in Motivation and Achievement*, vol 2, s.139 - 169

- Fürst E (1988): *Kvinner i Akademia: Inntrengere i en mannskultur?* Oslo. NAVFs sekretariat for kvinneforskning
- Harding S (1986): *The Science Question in Feminism*, New York; Cornell University Press.
- Harding S (1991): *Whose science? Whose knowledge?* New York; Cornell University Press.
- Haraway D (1988): "Situated knowledge: The science question in feminism and the privilege of partial perspective" i *Feminist studies* vol. 14
- Haraway D (1991): *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*, London; Free Association Books.
- Hubbard R (1988): "Some thoughts about masculinity of the natural sciences" i Mary McCanney Gergen (red.): *Feminist Thought and the Structure of Knowledge*, New York; New York University Press, 1988.
- Håpnes T og B Rasmussen (1990): "Har datafaget kjønn?" i *Nytt om kvinneforskning*, 4/1990
- Håpnes T and B Rasmussen (1991): "The production of male-power in computer science", i Eriksson, I, B Kitchenham og K Tjiden (red): *Women, work and computerization. Understanding and overcoming bias in work and education*. Amsterdam
- Håpnes T (1992): "Hvordan forstå mannsdominansen i datafaget" i Annfelt T og G Imsen: Utdanningskultur og kjønn. *Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim, Skriftserie 3-92*, Trondheim
- Håpnes T and K H Sørensen 1993: "Competition and collaboration in male shaping of computing - A study of a norwegian hacker culture" *Arbeidsnotat 4/93, Senter for teknologi og samfunn*, Universitetet i Trondheim
- Keller E F (1985): *Reflections on Gender and Science*, New Haven; Yale University Press.
- Kvande E og B Rasmussen (1989): "Arme riddere og tilslørte bondepiker: Menn, kvinner og EDB" i Sørensen, K H og T Espeli (red): *Ny teknologi - en utfordring for samfunnsforskning, Rapport NAVF/NTNF/NORAS*, Oslo
- Kvande E og B Rasmussen: *Nye kvinneliv. Kvinner i menns organisasjoner*, Oslo, Ad Notam 1990.

Kyvik S (1988): Vitenskaplig publisering blant kvinnelige og mannlige universitetsforskere, Melding 1988:2. NAVFs utredningsinstitutt, Oslo

Levy S (1984): *Hackers: Heroes of the computer revolution*, New York; Dell Publishing Co., Inc.

Lie M (1995): "Technology and masculinity: The case of the computer" i *European Journal of women's studies*, vol 2

Lloyd A and L Newell (1983): "Women and computers" i Faulkner W og E Arnold: *Smothered by Invention. Technology in Women's Life*, London; Pluto Press.

Merchant C (1980): *The Death of Nature*, San Fransisco; Harper and Row.

Mulkay M (1979): *Science and the sociology of knowledge*, London; Allen and Unwin

Rasmussen B and T Håpnes (1991): "Excuding Women from the Technology of the Future: A Case-Study of the Culture of Computer Science" i *Futures*, desember 1991

Turkle S (1984): *The Second Self, Computers and the Human Spirit*, Massachusetts: Granada Publishing Limited, 1984

Turkle S (1988): "Computational reticence: Why women fear the initimate machine" in C Kramarae (ed): *Technology and women's voices. Keeping in touch*, New York; Routledge

Turkle S: (1990) "Epistemological pluralism: Styles and voices within the comupter culture", *Signs*, vol 16, no 11, 1990

Skog (1994): "Å finne "koden" - kultur og klasse i Akademia". *IIS-rapport* nr. 40, Inst. for sosiologi og statsvitenskap, Universitetet i Trondheim.

Skog (1995): "Glass-stigen: Familie og karriere". *IIS-rapport* nr. 43, Inst. for sosiologi og statsvitenskap, Universitetet i Trondheim.

Sørensen B Å (1982): "Ansvarsrasjonalitet: Om mål-middeltenkning blant kvinner" i H Holter (red): *Kvinner i fellesskap*, Oslo; Universitetsforlaget

Sørensen K H (1991): "Mot en omsorgspreget teknologi? Om likestillingspolitikkenes muligheter og begrensninger på et mannsdominert område" i Haukaa R (red): *Nye kvinner - nye menn*, Oslo 1991

Sørensen K H (1992): "Towards a feminized technology?, Gendered values in the construction of technology" i *Social Studies of Science* vol.22

Wærnes K (1975): "Kvinnens omsorgsarbeid i den ulønnede produksjonen", *Arbeidsnotat nr. 80, Levekårsundersøkelsen*, Bergen

Wærnes K (1978): "Kvinnekultur og husmorrolle" i R Grennes (red): *Hvis husmoren ikke fantes*, Oslo; Pax Forlag